

## ГЕТЕРООБРАЗ УКРАЇНИ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА ІТАЛІЙСЬКИХ УЧЕНИХ

У статті дається короткий панорамний аналіз низки вітчизняних та зарубіжних досліджень, які можна вважати «контекстуальними» для науковців-імагологів. Ці праці формують інформативну та теоретико-методологічну базу для імагології.

**Ключові слова:** імагологія, гетерообраз, стереотип, історіографія, історико-географічна література, «література факту».

*This article gives a brief panoramic analysis of several national and international researches that may be considered «contextual» for imagologists. These studies form the informative and theoretical and methodological framework for scientists who specialize in imagology.*

**Key words:** *imagology, heteroimage, stereotype, historiography, historical and geographical literature, «literature of fact».*

*Niniejszy artykuł zawiera krótką panoramiczną analizę szeregu badań krajowych i zagranicznych, które mogą być uznane za «kontekstualne» dla naukowców-imagologów. Prace te budują podłoże teoretyczno-informacyjne i metodologiczne imagologii.*

**Słowa kluczowe:** *imagologia, stereotyp, historiografia, literatura historyczno-geograficzna, «literatura faktu».*

Імагологічний підхід до аналізу літературних національних образів має відносно недавнє походження. Але дослідження окремих аспектів цієї проблематики розвивалося в руслі еволюції історичних та філологічних дисциплін: від накопичення і публікації першоджерел до перших спроб аналізу. На початку – аналізу не комплексного, а лише окремих творів, окремих аспектів. Культурні зв'язки між народами, зокрема українсько-італійські, не розглядалися як єдиний історико-культурний процес із власною логікою, умотивованістю, тенденціями. Для подібного підходу необхідне було накопичення певної кількості інформації історико-культурологічного характеру, опрацювання численних і часто важкодоступних першоджерел, переосмислення теоретичної бази. Так, якщо прослідкувати основні тенденції у поширенні і вивченні матеріалів, що нині є предметом дослідження імагології, на території Російської імперії – Радянського союзу – України (від 1991 р.) – картина у загальних рисах виглядає так: 1) Із середини ХІХ ст. – публікації західноєвропейських джерел в російських перекладах, перші бібліографії [2; 6; 10; 12; 36], широке залучення італійських, зокрема венеційських матеріалів, як – то реляцій послів, в «Історії України-Русі» М. Грушевського; 2) 1905–1920-ті рр. ХХ ст. – пошкваллення інтересу до проблематики «Україна – Західна Європа», публікації українців [15; 16]; 3) 30-ті – початок 80-х рр. – проблема

майже не досліджується, нею цікавляться поодинокі науковці, як, наприклад, Г.А. Нудьга чи Д.С. Наливайко [21; 33; 34; 32], а також – в ракурсі насамперед історичному – група істориків із Дніпропетровська, яка продовжуватиме системне вивчення відповідних матеріалів і пізніше: М.П. Ковальський, Ю.О. Мицик, С.М. Плохій [11; 12; 13; 14; 18; 19]. Періоду «відлиги» не вистачило на широке розгортання досліджень з питань давніх зв'язків України із Заходом. У 70-ті роки накладається закулісне «вето» на публікації подібних праць; 4) 80-ті рр.: з'являються помітні публікації першоджерел, але не італійців, а Е. Лясоти і Г.Л. де Боплана, тих іноземних авторів, які давали більше «козацьких» та етнографічних подробиць. На перший план висувається не так наукова оцінка, як інформативна сторона джерел; 5) із середини 80-х і у 90-ті роки: логічне пошкваллення і підтримка досліджень на теми «Україна – Захід» в усіх галузях, публікації монографій О.Є.-Я. Пахльовської та Д.С. Наливайка.

У наукових студіях та популяризаторських публікаціях української закордонної діаспори тема зв'язків українських територій з Європою розвивається набагато динамічніше, достатньо згадати І. Борщака, Д. Дорошенка, В. Січинського, Д. Чижевського [3; 4; 48; 62; 63; 82], хоча не можна не відзначити політизації та рваншистських тенденцій у деяких публікаціях. Комплексний і безпосередній підхід до теми

образу України у західних письмових джерелах наявний у порівняно недавніх (1990, 2000) монографіях українських вчених: О.Є.-Я. Пахльовської «Українсько-італійські літературні зв'язки XIV–XX ст.» та Д.С. Наливайка «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.», а також попередніх публікаціях того ж Д.С. Наливайка. Дослідження італійсько-українських зв'язків, зокрема, італійських текстів про Україну українськими вченими «неімагологами» продовжуються і, безумовно, дають цікавий матеріал для аналізу, як-то історико-етномовний ракурс монографії К. Тищенко «Італія і Україна. Тисячолітні етномовні контакти» [42]. В цілому існує велика кількість праць вчених у першу чергу українських, польських, італійських – від невеликих розвідок до монографій – які не належать до царини імагології, але допомагають історично і культурно контекстуалізувати образ українських земель та етносу в літературних джерелах Італії XV–XVII ст. Це дослідження українських та зарубіжних славістів періоду приблизно від 30-х до 90-х рр. XX ст., і початку XXI, особливо – періоду після Другої світової війни.

Так, особливе місце серед славістів XX ст. посідає І.М. Голенищев-Кутузов, роботи якого цікаві для імаголога в плані теоретично-інформативному, адже проблема міжкультурних взаємин, західноєвропейських, передусім італійських, впливів на слов'янські культури є однією з провідних у його науковому доробку. Погляди вченого на «спільні місця» в літературі Ренесансу, які не можна вважати впливом одного конкретного автора на іншого чи епігонством, думки про те, що будь який вплив не можна розглядати механістично, і що певна культура сприймає будь-які зовнішні впливи не випадково, а дорісши до них внутрішньо, про розрізнення між запозиченням і новим творчим процесом, що на це запозичення спирається, про впливи Схід – Захід, зокрема в «географічній» літературі (роль «Трактату про дві Сарматії» М. Меховського) [8, с. 14] – все це має опосередкований стосунок до власне імагології. Одна з наймасштабніших універсалізуючих праць І.М. Голенищева-Кутузова, «Італійське Відродження і слов'янські літератури XV–XVI ст.» [7], характеризує культурне середовище тих часів, а також досліджує основні тенденції зв'язків Італія – Угорщина – Польща і її українські території. У пазл українсько-італійських взаємин тут вплітається середовище краківських гуманістів, діяльність Філіппа Бонакорсі-Каллімаха, анти-

турецький аспект його публіцистики [7, с. 222]. Величезна наукова ерудиція автора дає картину польсько-італійського руху ідей та уявлень, ускладненого і багатонапрямового. Так, пишучи про М. Гусовського, автор логічно трактує «Пісню про зубра» як таку, що відповідає уже очевидному на той час інтересу в Європі до «диких земель Сарматії», а з іншого боку розмірковує про вплив творів про бізона античних та середньовічних авторів, популярної теми полювання – творів Овідія, Граттія, Немезіана [7, с. 232]. Ці моменти відіграватимуть не останню роль у тематично-фабульних топосах та стереотипах, наявних в і в італійській «україніці».

Монографія О.Є.-Я. Пахльовської «Українсько-італійські літературні зв'язки XV–XX ст.» (1990) є практично першою за часом публікації серйозною комплексною працею, що має на меті підведення теоретичної бази під історію українсько-італійських контактів, а також окреслення основних «підтем», вартих окремого дослідження [35, с. 7]. У подальших публікаціях, як-то «Civiltà letteraria ucraina» [77], що вийшла друком в Італії, автор продовжила розробку цієї проблематики. Окремі розділи тут присвячено образу земель сучасної України у європейських джерелах, починаючи ще з текстів елліністичних та візантійських і аж до XVII ст. Особливе місце відведено тому, як бачили і як сприймали історики і дипломати Європи «християнську козацьку республіку» у XVII–XVIII ст. Фактично це короткий, з огляду на часовий інтервал, що мусила охопити праця, але логічно побудований огляд відповідної європейської, і насамперед італійської, «літератури факту», з важливими для розуміння засад побудови у ній образу України висновками: так, автор наголошує на тому, що реалії східнослов'янських земель сприймалися через фільтр античної класики згідно з гуманістично-бароковим духом. Відтак йдеться про вплив на образ України «сарматської теорії», творів М. Меховського та А. Гваньїні. Підкреслюється й той факт, що феномен козацтва у XVI–XVII ст. стає центральним у творах про українські землі у контексті християнсько-турецької боротьби, причому відзначається і вплив аспекту релігійного, а саме різні точки зору у творах письменників чи дипломатів католиків і протестантів.

Наступним масштабним вже власне імагологічним дослідженням є монографія Д.С. Наливайка «Очима Заходу» (1999), результат більш як 30-літньої роботи, окремі результати якої публікувалися раніше [20; 21; 22; 23; 24; 25;

27; 28; 29; 30; 31]. Темою є саме рецепція України у західноєвропейських джерелах, зокрема, механізм творення образу України, його еволюція в часі, його функціонування в інтелектуальній, культурній, громадсько-політичній та інших сферах [26, с. 6–7]. Заслугою Д.С. Наливайка є підкреслення ролі індивідуальності автора – мандрівника, письменника, дипломата та ін. у характері створюваного ним образу. Однак «... вони вбирають також і позаіндивідуальні елементи, правду й міфи про інші народи, і співвідношення цих елементів у названих образах може бути різним. Хоч нерідко ці образи або певні їх складники виявляють неабияку тривкість і переходять від покоління до покоління, в цілому вони є змінними і еволюціонують як під дією чинників, пов'язаних зі змінами, що відбуваються в об'єктах рецепції, так і під дією чинників, пов'язаних з реципієнтами...» [26, с. 7]. Для автора «фрагментарність» і «описовість» праць його попередників потребують досліджень під знаком «узагальненість і контекст» [26, с. 12]. Д.С. Наливайко наголошує також, що його дослідження має джерелознавчий характер і що він поєднує підходи літературознавця й історика. Тобто: у розглядуваних ним західноєвропейських джерелах важлива міра правдивості, але принципово важливий також створюваний образ і суб'єктивність автора [26, с. 13]. Цікавою нам видається також теза про «естетичний потенціал історії», її естетичну природу, яка потребує реалізації [26, с. 14–15]. Велика цінність монографії полягає в уважному аналізі, наприклад, інформації про українські території від творів Дж. Барбаро чи А. Контаріні до Ф. Буонаккорсі, А. Гваньїні і пізніших часів, обґрунтування провідної на довгий час ролі італійської історіографії в Європі, детальний розгляд можливих впливів одного письменника-історика-дипломата на іншого, оцінка ролі у творенні образу України Польщі і польської історіографії.

Як зазначалося вище, зарубіжна наука, зокрема, польська й італійська, не дає комплексних праць у галузі імагології власне на тему «України в італійських джерелах», але нараховує чимало досліджень, що допомагають у виборі методів та основних напрямків аналізу і контекстуалізації «імагологічних» першоджерел. Маються на увазі праці з історії Венеції, Польщі, України, а також дослідження характеру історико-антропологічного, як-то праці Ж. ле Гоффа [66], Е. Патлажон [78], К. Гольє-Бугасса [65], К. Ферлампен-Ашера [64], які про-

ливають світло на розвиток і функціонування у середньовічній Європі певних естетичних концептів, символів, стереотипів, тематично-фабульних топосів.

Важливим етапом можна назвати дослідження джерелознавчо-аналітичні дослідження італійських вчених XIX–XX ст., як-то С.Чампі [57; 58; 59; 60] та А. Кронія. Перший – «Критична бібліографія давніх політичних, церковних, наукових, літературних, художніх взаємозв'язків Італії з Росією, Польщею та іншими північними землями» має характер бібліографічно-аналітичний [57]. Класифікація Чампі є логічною і актуальною навіть із сучасної точки зору: так, серед відповідних текстів він виділяє: 1) повідомлення та описи давніх друкованих або ж рукописних творів, що торкаються тем, пов'язаних з вищевказаними народами, написані італійськими авторами й опубліковані в Італії та поза її межами; 2) твори італійські, опубліковані у вищевказаних країнах, та польські й інших народів, що вийшли друком в Італії, будь-якої тематики; 3) відомості про класичних письменників, латинських чи італійських, друковані чи в рукописах, перекладені, прокоментовані й проілюстровані у Польщі; 4) біографічні відомості про письменників та видатних італійців, що бували у Польщі та в Росії; 5) твори наукові, літературні, духовні та ін., пов'язані з діяльністю італійських Єзуїтів у цих регіонах; 6) відомості про Соцініан у Польщі; 7) італійські митці, відомі чи невідомі в Італії, що бували у тих країнах, та їх митці, що бували в Італії; 8) відомості літературні, історичні, дипломатичні, комерційні, та ін., знайдені автором. Класифікація Чампі є «науковим путівником» компаративіста. Так само і праця Артуро Кронія «Знання про слов'янський світ в Італії» витримала випробування часом і підказала багатьом науковцям ідеї подальших досліджень [61], хоча й не позбавлена протиріч, особливо в питанні оцінки «об'єктивності» інформативного аспекту ренесансних письмових джерел. Кронія ставить слов'янський світ в уяві італійського мандрівника-дипломата-літератора «перед воротами» власне Сходу. Важливими є висновки Кронія щодо активної і довгий час провідної ролі Венеції у активізації зв'язків зі слов'янським світом. Показово, що Кронія вважає реляції венеційських дипломатів «блискучими літературними документами» [61, с. 101–102, 113]. Кронія дає характеристику реляціям Барбаро, Контаріні та ін., і, коментуючи Контаріні, вказує на те, що останній – «...

Ренесансна людина, що дивиться на них очима естета, ще прив'язаного до моральних норм. Це європеець, який відчуває, що знаходиться в Азії і зустрічається з татарською „*barbaries*”...» [61, с. 116–117]. Кронія визначає основні рушійні фактори розвитку ренесансної історіографії: тенденція до синтезу, на відміну від хронік середньовіччя з їх прив'язаністю до конкретних дат, а відтак розвиток «універсальних історій», назріла необхідність нових, сенсаційних реконструкцій [61, с. 120].

Неодноразово розглядаються різні аспекти теми «Україна й Італія» у дослідженнях іншого відомого італійського славіста Сante Грачіотті. Так, корисними для осмислення західної рецепції українця як свободолюбного й войовничого варвара-сармата і переміщення цих уявлень на сучасний авторам і реальний феномен козацтва виявилися, наприклад, роздуми С.Грачіотті про природу культу свободи в Україні й Італії XVII ст. [9]. Дослідник відзначає різне його походження (традиція середньовічних комун в Італії, лицарська аристократія та Запорізька Січ в Україні) – але «...однакове почуття свободи: національної незалежності проти чужинецького панування і громадянських свобод – проти тиранії власних деспотів...» [9, с. 3]. Автор зіставляє «золоту вольність» польської шляхти, та «козацьку мілітарну етику». Важливим є і зауваження автора про те, що сама концепція «заслони», «*antemurale cristianitas*», проти східного варварства (турки й татари) зміцнює сенс приналежності українця до Європи. Цікавими для імаголога є і дослідження Грачіотті та його італійських колег, які торкаються ідеї Європи в італійській культурі, а відтак – місця у ній польських і руських земель, оскільки, за словами Грачіотті, ідея Європи була «історичним дистиллятом самосвідомості європейської людини» [67].

Дослідження іншого визначного італійського славіста Ріккардо Піккіо присвячені, зокрема, політичній літературі Венеції, як-то стаття про «польські» твори Е.М. Манолессо і А. Віміні [79]. Піккіо робить висновок про зрілість венеційського сприйняття «полоністики» у широкому розумінні і про те, що венецієць кінця XVI–XVII ст. мав у розпорядженні кількість інформації про Польщу, порівнювану з тією, що мали власне поляки. Більше того, деякі венеційські компілятори – на прикладі Е.М. Манолессо – подавали резюме «сарматської» історії чи не з більшою упевненістю й чіткістю, ніж польські автори. Піккіо відзначає широту поглядів А. Віміні – автора «Історії громадянських війн у Польщі» і той факт, що ав-

тор акцентував патріотично-соціальне значення конфесійної війни православних українців проти Польщі й Унії. Взагалі, оскільки у великій кількості текстів «літератури факту», що циркулювала в Італії, гетерообрази «поляка» і «русина» логічно перетинаються, інтерес для дослідника являють і роботи, присвячені відображенню власне Польщі в італійській історіографії XVI–XVII ст. та еволюції пов'язаних з Польщею ідеологічних кліше. Так, італійський науковець П. Маркезані [71; 72], аналізуючи велику кількість праць італійських письменників-історіографів, робить висновок, що контури Польщі на Заході вимальовуються чіткіше тільки в XVI ст. і виділяє основні фактори цього явища [71, с. 204]. Автор пише про усвідомлення італійцями в 1-й половині XVI ст. браку знань про Польщу [71, с. 205]. Маркезані слушно зауважує існування «різних рівнів» поширення інформації про ту чи іншу країну: церковні кола, політики, дипломати а також – публіка звичайна, середній читач. Історіографія XVI–XVII ст., звичайно, зблизила можливість отримання інформації через поширення друкованих видань. Вчений ставить питання критеріїв оцінки рецепції того чи іншого твору – так, «написаний і друкований» ще не означає «поширений». Необхідно проаналізувати частоту цитувань і переробок елементів твору іншими авторами, кількість видань. На думку Маркезані, в той час якість твору часто була пропорційно протилежною динаміці його поширення серед публіки. Вчений дає короткий аналіз свідчень про Польщу і слов'ян в цілому різних італійських авторів [71, с. 205], і зазначає, що найкращу картину Польщі, навіть як врахувати момент пропаганди, дають автори польські чи з Польщею пов'язані – А. Гваньїно, Я. Красінський та ін. [71, с. 212]. Особливе місце у розповсюдженні і публікації творів про Польщу Маркезані, зрозуміло, відводить Венеції – центру книгодрукування й міжнародної політики. Маркезані робить висновок щодо компілятивності й повторюваності цих творів [71, с. 219]. При цьому стереотипи в зображенні поляків, вважає Маркезані, залежать від польських джерел.

Змістовною опорою для імаголога-україніста є також історико-літературні дослідження Доменіко Каккамо, якого цікавить і власне «італійська україніка», наприклад, оцінка венеційськими політиками «селянсько-козацького бунту» в Польщі [56], причому відзначається їх глибока інформованість щодо реальних антагонізмів у Польській державі. Д. Каккамо вважає, між іншим, що у цьому політичному контексті у венеційській літературі утверджується нова

концепція сприйняття сарматсько-рутенського світу з його «варварством», що відповідає моделі Тацита – вільному завоюванню світу через природну силу та особисті чесноти. Окреме дослідження Каккамо присвятив особі Альберто Віміні та його дипломатичним місіям на території України та «північних земель» у контексті венеційської дипломатії і культури XVII ст. [55]. Дослідник аналізує новаторство поглядів Віміні на соціально-політичні реалії відвіданих ним країн, а також розходження цих поглядів із типово «католицькими». Відмінність, на думку автора, реєструє зміни, що відбулися в Європі за останні десятиліття, але водночас не вільний від стереотипів, оскільки сприймає «простоту» варварського і дикого світу через призму міфу про «золотий вік» [55, с. 234].

Серед італійської славистики серйозною базою для імаголога є і дослідження Дж. Броджі-Беркофф – науковця широкої ерудиції й інтересів, насамперед історіографа [49; 50; 51; 52; 53; 54], її доробок дозволяє прослідкувати основні тенденції в історичній літературі, яка жанрово перетинається з «літературою факту», як слов'янській, так і італійській, від середньовіччя до бароко, з чітким збалансованим розрізненням власне історичних і міфологічних компонентів, «фактичного» і «уявного». При тому, що дослідниця не користується категорією інтертекстуальності й інтертексту, її праці практично являють собою інтертекстуальні студії. Так, розглядаючи відомий і впливовий у Італії опус М. Орбіні «Царство слов'ян», Броджі-Беркофф вказує на невірність оцінки цього і подібних творів як власне історичних і наполягає на необхідності їх вивчення в історико-літературному розрізі, який умотивовано пояснює фантазійні елементи у них. Виділяє вона і особливу патріотичну екзальтацію, а також концепцію єдності і славного минулого слов'ян, характерну для історіографії слов'янського походження ренесансних часів, що пояснюється необхідністю самоутвердження народів, історично «молодших» ніж італійці – нащадки римлян, і таким чином пошук власного «аналога» Римській імперії, як-то походження Слов'ян від Готів і Скіфів у Орбіні [50, с. 141–142]. Броджі виділяє деякі національні стереотипи Слов'ян, що збігаються в основних рисах з образами України й українців в італійській «літературі факту» і прослідковує їх походження [50, с. 133–134]. Погляди Дж. Броджі-Беркофф на еволюцію і особливості дослідження італійської і слов'янської історіографії підсумовано у статті «Італійська і слов'янська історіографія від середньовіччя до Ренесансу». Тут ідеться про

епоху гуманізму як імпульс, що спричинив поширення свідчень про слов'ян в італійській літературі. Важливі методологічні вказівки: неможливість розгляду італо-слов'янських зв'язків в галузі історіографії як односторонніх, поєднання проблеми історичних знань про слов'ян у Італії з проблемою поширення італійської культури в слов'янських землях, розгляд історіографії як постійного руху ідей, мотивів, форм, що переходять із століття в століття, змінюючись дуже повільно [54].

У статті «Про користь та мету нових досліджень з історіографії Польщі, України і Росії» [49] Броджі-Беркофф наголошує на браку «...компаративних або типологічних студій, у яких би розглядалися паралельні, подібні або ж «дзеркальні» явища, що виникали у різних культурних площинах, іноді в різні епохи але при цьому відповідали аналогічним історичним, культурним або соціальним ситуаціям». Як напрямки подальших досліджень Броджі-Беркофф окреслює: 1) набуття точніших знань про вплив класичних моделей на слов'янську історіографію; 2) точніша характеристика різних течій і тенденцій так само як і точніша диференціація різних літературних жанрів. Загалом, до традиційних методів історико-філологічної школи необхідно додати нові техніки дослідження, пов'язані з теорією комунікації і з семіотикою, що краще виявляють літературний рельєф. Це когерентно свідомості ренесансних істориків, які ідентифікували *historia* з *opus oratorium*. Тож специфічно літературний підхід не тільки обумовлений, а й необхідний [49, с. 9–10].

Значним є внесок в історію дослідження італійсько-українських культурних зв'язків польських вчених, при тому що більшість праць не торкається теми України безпосередньо, а досліджує різні аспекти італійсько-польських відносин. Йдеться насамперед про польські дослідження сарматизму як культурного феномена, оскільки пов'язані з ним концепції та стереотипи чи не найбільше вплинули на переважну більшість італійських творів усіх жанрів, де йдеться про Польщу і про Україну, особливо від середини XVI ст. Сарматизм розвинувся у поляків та русинів паралельно подібним західноєвропейським концепціям героїзації національного минулого і сприймався італійськими істориками як природний і вірогідний, особливо у зв'язку з європейською популярністю хронік М. Меховського та А. Гваньїні.

Базовими комплексними працями як для полоністів так і для українців лишаються дослідження Т. Улевича [84; 85] і Т. Маньковського [70]. Т. Улевич розглядає проблему сарматизму

в польській культурі і літературі, його зв'язки з подібними явищами в культурі країн Західної Європи, зокрема Італії, роль різних істориків у створенні та деталізації сарматського міфу. Улевич переконливо пояснює витoki міфу, його залежність від політичних обставин і культурних запитів епохи, проливає світло на зародження й еволюцію «сарматського портрета» слов'янина-поляка, риси якого безумовно вписалися в уявлення про українські землі та їх мешканців, козаків зокрема, відбиті у історико-географічних творах італійської літератури.

Проблемою циркулювання стійких міфів та уявлень в європейській культурі цікавиться інший сучасний польський дослідник А. Боровський [47]. На його думку, історія європейської літератури в цілому пов'язана з народженням та поширенням певних фундаментальних концепцій, таких, як уявлення про Європу, а історія цих уявлень являє собою постійну динаміку літературних міфів. Стверджуючи «літературизований» із найраніших часів підхід до історії і географії Європи, вчений вписує у єдиний міфотворчий процес і «сарматський» міф Польщі. На шляху «культурної інтеграції» в Європу на основі християнської віри і латинської культури, Польща знаходить своє місце між Європою і «варварським» чи «скіфським» – ісламським та московським світом безпосередньо, займаючи територію, призначену для поширення тут Християнства і «Латинства». Це завдання мали вирішити поети й історики, оскільки історія й мистецтво компонувати в прозі однаково включалися до *bonae litterae*. Реалізація «сарматських» топосів у літературі українсько-польського пограниччя часів ренесансу–бароко переконливо аналізується у монографії українського полоніста Р. Радішевського [80]. Цікавим є ракурс проблеми, обраний для дослідження італійським науковцем Л. Марінееллі, який розглядає «сарматизм, італіанізм та європеїзм» у бароковій польській поезії, причому його висновки стосуються не тільки барокової поезії Польщі як такої [73; 75]. Сарматизм – фактор декадансу чи синкретизму й інтеграції культур? Епоха барокко, як відомо, поєднує норми й поетичні моделі ренесансного класицизму з пошуками на теренах нової науки, нової (після Трентського собору) релігійності, фольклору. Марінееллі гадає, що існування пост-Ягеллонівської Польщі позначилося двома догмами: «антемурале» – християнських лицарів і «житниці Європи» (асоціація зі спокійним сільським життям), що підтримували

третю догму, на той час утопічну – шляхетської демократії [75, с. 258]. «Догми» сарматизму і його протиріччя не тільки відповідали духові барокового синкретизму а й формували ту призму, через яку Польща–Сарматія, і, зокрема, українські землі (що на них козаки буквально – у зображенні італійських істориків XVII ст. – обробляють родючі поля, озброєні й готові до татарських набігів) сприймалися і відображались в італійській літературі.

Ряд праць італійських, польських та українських вчених, присвячених перебуванню польських і серед них «рутенських» студентів в італійських університетах [68; 69; 75; 76; 85]. Так Г. Барич присвятив більш ніж одну студію [47; 48] питанню навчання в італійських університетах польських студентів та опосередкованому впливу італійських науковців (з Падуї, Болоньї та ін., напр. відомого філософа Філіппо Бєроальдо Старого), особливостям вибору відповідних дисциплін вихідцями з аристократії і з простолюду [44]. Серед поляків мова йде і про руських студентів (Ю. Дрогобич, С. Оріховський та ін.). Г. Барич підкреслює той факт, що студенти створювали географічні описи своєї батьківщини: так, Ю. Дрогобич в одному з альманахів дав опис рідної «Червоної» Рутенії [44, с. 25]. Тобто доцільно припустити, що усна й письмова інформація від студентів, не маючи, звичайно, масових масштабів, все ж впливала на формування уявлень про Польщу й українські землі. Італійська дослідниця Л. Россетті за архівними даними вимальовує картину досить помітної присутності студентів «польської нації», тобто поляків, литовців та українців у Падуанському університеті та венеційських колегіумах, підкреслюючи високий рівень релігійної толерантності у Венеційській республіці а відтак можливість відносно вільних студій не тільки для католиків [81]. Цій же проблемі у власне «українському» аспекті присвячені і дослідження українських вчених Г. Нудьги та В. Микитася [32].

Узагальнює картину ряд «студій про студії»: В. Вейнтрауб викреслює підсумкову панораму західноєвропейських наукових праць, присвячених італійсько-польським літературним зв'язкам епохи Ренесансу [86]. Акцентуючи увагу на вивченні зв'язків власне літературних, автор дає корисну інформацію і зауваження щодо глибини європейських досліджень на італійсько-польські теми, що з'явилися після Другої світової війни. Він відзначає всебічний підхід до теми у працях Клода Бєквіса [43], який розглядає і реляції про подорожі, й «іта-

лізацію» стилю життя польських інтелектуалів початку XVI ст., і тему польських студентів в італійських університетах, і тему Венеції як політичної моделі для Польщі, і зміну ставлення у Польщі до Італії наприкінці XVI ст., за часів Контрреформації та раннього Барокко. Польсько-італійський науковець Ян Шляскі так само дає характеристику праць польських вчених повоєнного періоду, які зверталися до теми польсько-італійських літературних зв'язків, додаючи власні теоретичні міркування та узагальнення [83]. Шляскі пов'язує рамки культурних епох з конкретними особистостями: так, Ренесанс у Польщі – це період від Ф. Каллімаха до Я. Кохановського. Його класифікація типів культурних зв'язків актуальна і для проблеми українсько-італійських стосунків:

- подорожі Поляків до Італії та Італійців до Польщі;
- обіг книг між двома країнами;
- доля італійських письменників у Польщі та польських в Італії: «полоніка» італійських письменників та «італіка» польських;
- літературний вплив італійських авторів на польських насамперед шляхом теоретичних

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Акты исторические, относящиеся к России из иностранных архивов и библиотек, собранные и изданные *Historica Russiae Monumenta* – д.ст.сов. А.И. Тургеневым: в 5 т. – Т. I: 1334–1598. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1841. – 451 с. XXXI, нн. 105–108.
2. *Бантыш-Каменский Н.Н.* Обзор внешних сношений России (по 1800 год): в 4 т. – Т. 2 / Н.Н. Бантыш-Каменский. – М.: Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1896. – 278 с.
3. *Борщак І.* Хмельниччина і тогочасна французька преса / І. Борщак // Українська трибуна. – 1926. – 16–17 грудня.
4. *Борщак І.* Шведчина в тогочасній французькій пресі / І. Борщак // Українські вісті. – Ч. 36. – Париж, 1927.
5. *Варварцев М.І.* Джерела з історії України в італійських архівах / М.І. Варварцев // Архіви України. – 1987. – № 5. – С. 56–62.
6. *Веселовский А.* Новые сведения о Каффе / А. Веселовский // Журнал Министерства Народного просвещения. – 1888. – № 2. – С. 332–338.
7. *Голенищев-Кутузов И.Н.* Итальянское Возрождение и славянские литературы XV–XVI веков / И.Н. Голенищев-Кутузов. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 415 с.
8. *Голенищев-Кутузов И.Н.* Славянские литературы / И.Н. Голенищев-Кутузов. – М.: Худ. литература, 1973. – 480 с.

роздумів та щеплення нових жанрів на контакти на терені драматургії і театру.

У цілому, зазначає Шляскі, роботи польських науковців повоєнного періоду розділюються на дві групи: презентують досвід перебування в Італії окремих польських мандрівників або ж описують італійські центри, що їх найчастіше відвідували поляки [83, с. 48]. За Шляскі, найбільшу кількість праць на тему Польща–Італія і опублікованих матеріалів присвячено контактам Польща–Ватикан, що цілком логічно, або ж університетським колам Італії, що їх відвідували польські – а в їх числі й українські – студенти.

В цілому вітчизняні і зарубіжні наукові дослідження, які для імаголога-україніста виступають допоміжними, «контекстуальними», можна класифікувати так: 1) студії про культурні стосунки Польщі–України–Італії, зокрема Венеції; 2) студії про образ Польщі в італійській літературі; 3) бібліографічні розвідки, присвячені окремим історіографам та їх працям; 4) студії теоретичного характеру, присвячені епохам ренесансу й барокко, їх основним культурним тенденціям у італійців і у слов'ян; 5) розвідки на тему «поляки та українці в Італії» – «італійці у Польщі»; 6) дослідження, присвячені традиціям літератури подорожей в цілому.

9. *Грачіотті С.* Українська культура XVII ст. і Європа / С. Грачіотті // Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи: матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. – Київ, Венеція, 1996. – С. 1–33.

10. Известия о Московии, писанные Албертом Вимена да Ченеда, в 1657 году // Отечественные записки / Под ред. П. Свинына. – 1829. – № 105. – Ч. 37; № 107–108. – Ч. 38. – С. 421–442.

11. *Ковальський Н.П.* Записки иностранцев как источник по истории Украины второй половины XVII века / Н.П. Ковальський // Некоторые проблемы социально-экономического развития УССР. – Вып. 2. – Днепропетровск, 1971. – С. 122–146.

12. *Ковальський Н.П.* Известия по географии и истории Украины XVII века в «Хронике Сарматии Европейской» А. Гваньини / Н.П. Ковальський // Некоторые вопросы отечественной историографии и источниковедения / Отв. ред. Д.П. Пойда: сб. науч. ст. – Днепропетровск, 1972. – С. 108–115.

13. *Ковальський Н.П., Мьцик Ю.А.* Записки иностранцев как источник по истории Украины. Вторая половина XVI – середина XVII в. Немецкие и австрийские источники. – Ч. 1 / Н.П. Ковальський. – Днепропетровск: Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, 1981. – 75 с.

14. *Ковальський Н.П., Мьцик Ю.А.* Немецкое историческое сочинение «Theatrum Europaеum»

об освободительном движении украинского народа в первой половине XVII века / Н.П. Ковальский // Вопросы рабочего и национально-освободительного движения. – Вып. 2 / Днепропетр. гос. ун-т : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1975. – С. 120–135.

15. Кордуба М.О. Венецьке посольство до Хмельницького (1650 р.) / М.О. Кордуба // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Т. LXXVIII. – Ч. 4. – Львів, 1907. – С. 51–89.

16. Кордт В. Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р. / В. Кордт. – К. : УАН, 1926. – 208 с.

17. Молчановский М. Донесение венецианца Альберто Вимини о Козаках и Б. Хмельницком (1656 г.) / М. Молчановский // Киевская Старина. – 1900. – Январь. – Т. LXVIII. – С. 62–75.

18. Мицик Ю.А. Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. / Ю.А. Мицик. – Дніпропетровськ : Дніпро, 1996. – 262 с.

19. Мыцик Ю.А. Записки иностранцев как источник по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. / Ю.А. Мыцик / Днепропетр. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1985. – 84 с.

20. Наливайко Д.С. Взаємозв'язки та взаємодії літератури й інших мистецтв в аспекті компаративістики / Д.С. Наливайко // На пошану пам'яті Віктора Китастого: зб. наук. пр. / НаУКМА; упоряд. В.П. Моренець. – К. : КМ Академія, 2004. – С. 115–145.

21. Наливайко Д.С. Західноєвропейські автори кінця XVI – початку XVII ст. про роль українських козаків у боротьбі з турецькою агресією / Д.С. Наливайко // Український історичний журнал. – 1968. – № 5, 6.

22. Наливайко Д.С. Західноєвропейські історико-літературні джерела про визвольну війну українського народу 1648–1654 рр. / Д.С. Наливайко // Український історичний журнал, 1969. – № 8–12; 1970. – № 1.

23. Наливайко Д.С. Козацька християнська республіка. Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках / Д.С. Наливайко. – К. : Дніпро, 1992, 496 с.

24. Наливайко Д.С. Література в системі мистецтв як галузь порівняльного літературознавства / Д.С. Наливайко // Слово і Час. – 2003. – № 5. – С. 10–18; № 6. – С. 7–19.

25. Наливайко Д.С. Міфологія і сучасна література / Д.С. Наливайко // Всесвіт. – 1980. – № 2. – С. 170–182; № 3. – С. 166–175.

26. Наливайко Д.С. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. / Д.С. Наливайко – К. : Основи, 1998. – 578 с.

27. Наливайко Д. С. Рецепція України в Західній Європі XVI–XVIII ст. / Д.С. Наливайко // Сучасність. – 1993. – № 2. – С. 94–103.

28. Наливайко Д.С. Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу / Д.С. Наливайко. – К. : Дніпро, 1988. – 395с.

29. Наливайко Д.С. Стан і завдання українського порівняльного літературознавства / Д.С. Наливайко // Літературознавство: [матеріали 4 конгр. Міжнар. асоціації українців]: доп. та повідомл. – К. : Обереги, 2000. – Кн. 2. – С. 42–50.

30. Наливайко Д.С. Сучасна літературна компаративістика: аспекти і тенденції / Д.С. Наливайко // Слово і Час. – 2007. – № 5. – С. 28–30.

31. Наливайко Д.С. Україна в західноєвропейських історико-літературних пам'ятках епохи Відродження / Д.С. Наливайко // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – Вип. 4, 5, 6. – К. : 1968–1970.

32. Нудьга Г.А. На літературних шляхах / Г.А. Нудьга. – К. : Дніпро, 1990. – 349 с.

33. Нудьга Г.А. Українська пісня і дума в Італії / Г.А. Нудьга // Жовтень. – 1969. – № 1. – С. 112–122.

34. Нудьга Г.А. Українська пісня у зв'язку із світовою культурою / Г.А. Нудьга // Жовтень. – 1983. – № 1. – С. 99–106.

35. Пахльовська О.Є.-Я. Українсько-італійські літературні зв'язки XV–XX ст. / О.Є.-Я. Пахльовська. – К. : Наук. думка, 1990. – 216 с.

36. Пиерлинг П. Альберто Вимина, Сношення Венеції и Московии 1650–1663 / П. Пиерлинг // Русская старина. – 1902. – Январь. – Т. СІХ. – С. 57–70.

37. Плохий С.Н. Латиноязычные сочинения середины XVII века как источник по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654: автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.03 / Плохий Сергей Николаевич. – М., 1982. – 27 с.

38. Плохий С.Н. Освободительная война украинского народа 1648–1654 гг. в латиноязычной историографии середины XVII века / С.Н. Плохий. – Днепропетровск : Дніпро, 1983. – 63 с.

39. Плохий С.Н. Политика римской курии на украинских землях в XVI–XVII вв. / С.Н. Плохий. – К. : Вища школа, 1989. – 224 с.

40. Радишевський Р. Роль польського посередництва у формуванні української барокової літератури / Р.П. Радишевський // Українське бароко: у 2 т. – Т. 2. – К. : Акта, 2004. – С. 69–122.

41. Россия и Италия. Сборник исторических материалов касающихся сношений России с Италией / Издание императорской Академии наук: в 2 т. – Спб. : Е.Ф. Шмурло, 1907–191. – Т. 1, вып. 1. – 1907. – 121 с.; вып. 2. – 1911. – 100 с.; Т. 2, вып. 1. – 1908. – 226 с.

42. Тищенко К. Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти / К. Тищенко. – К. : Аквілон-Плюс, 2009. – 192 с.

43. Backvis C. Comment les Polonais du XVI siècle voyaient l'Italie et les Italiens / C. Backvis // Annuaire



de l'Istitut de Philologie et d'Historie Orientales et Slaves. – Vol. XV. – Bruxelles, 1960. – P. 195–288.

44. *Barycz H.* Bologna nella civiltà polacca / H. Barycz // Italia Venezia e Polonia tra il Medio Evo e età moderna / a cura di V. Branca e S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1980. – P. 23–42.

45. *Barycz H.* Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia (1440–1600) / H. Barycz. – Kraków, 1938. – 224 s.

46. *Barycz H.* Studia włoskie Stanisława Orzechowskiego / H. Barycz // Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską. – Wrocław, 1965. – S. 170–195.

47. *Borowski A.* Fra Germania e «Scythia». Il mito dell'Europa e del paese «sarmatico» della nobiltà polacca / A. Borowski // La nascita dell'Europa – Per una storia delle idee fra Italia e Polonia / a cura di S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1995. – P. 299–310.

48. *Borshak E.* L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale / E. Borshak. – Paris, 1935. – 200 p.

49. *Brogi Bercoff G.* Dell'utilità e dei fini di un nuovo studio sulla storiografia della Polonia, dell'Ucraina e della Russia / Brogi Bercoff G. // Europa Orientali. – 1986. – V. – Roma : SEED s.z.l. – P. 7–19.

50. *Brogi Bercoff G.* Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento / Brogi Bercoff G. // Ricerche Slavistiche, Licosa – le Lettere Editore. – V. XXIV–XXVI. – 1977–1979. – P. 119–156.

51. *Brogi Bercoff G.* La Rus' cristiana negli Annales Ecclesiastici di Cesare Baronio. – estratto da: Nuovi Studi Storici – 17, le origini e lo sviluppo della cristianità slavo-bizantina / Brogi Bercoff G. – Roma : nella sede dell'Istituto Palazzo Borromini, 1992.

52. *Brogi Bercoff G.* L'epopea varnese ed altri episodi di storia polacca. Sulla fortuna di Dlugosz in Occidente / Brogi Bercoff G. // Studia Źródłoznawcze commentationes. – 1980. – T. XXV. – P. 3–22.

53. *Brogi Bercoff G.* Storia e retorica nella storiografia umanistica di Filippo Callimaco / Brogi Bercoff G. // Italia Venezia e Polonia tra Medio Evo e età moderna / a cura di V. Branca e S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1980. – P. 427–469.

54. *Brogi Bercoff G.* Storiografia italiana e slava dal Medioevo al Rinascimento // Europa Orientalis / Brogi Bercoff G. – 1982. – 1. – Roma : SEED s.z.l. – P. 3–11.

55. *Caccamo D.* Alberto Vimina in Ucraina e nelle «parti settentrionali». Diplomazia e cultura nel Seicento Veneto / D. Caccamo // Europa Orientalis. – 1986. – № 5. – Roma : SEED s.z.l. – P. 233–283.

56. *Caccamo D.* L'insurrezione ucraina e la crisi della Polonia nobiliare / D. Caccamo // L'Ucraina del XVII secolo tra Occidente e Oriente d'Europa, materiali del I Convegno italo-ucraino. – Kyiv; Venezia, 1996. – P. 190–231.

57. *Ciampi S.* Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia con la Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali. Il tutto

raccolto e illustrato con brevi cenni biografici degli autori meno conosciuti: in 3 v. / S. Ciampi. – V. 1. – Firenze: per L. Allegrini e G. Mazzoni, 1834. – 364 p.; V. 2. – Firenze : Per G. Piatti, 1839. – 326 p.; V. 3. – Firenze: per G. Piatti, 1842. – 137 p.

58. *Ciampi S.* Compendio della Storia de' Tartari scritta dall'Armeno Aitone, fatto da Gio. Boccaccio in latino, trovato, e tradotto in volgare, e pubblicato da S. Ciampi / S. Ciampi. – Milano : P.A. Molina, 1830. – 693 p.

59. *Ciampi S.* Notizie dei secoli XV e XVI sulla Italia, Russia e Polonia colle vite di Bona Sforza de' Duchi di Milano Regina di Polonia, e di Giovanni Medici detto delle Bande Nere ambasciatore del Papa Adriano VI al Re di Polonia Sigismondo I / S. Ciampi. – Firenze : Per L. Allegrini e G. Mazzoni, 1833. – 193 p.

60. *Ciampi S.* Notizie di Medici, maestri di musica e Cantori, Pittori, Architetti ed altri Artisti italiani in Polonia e Polacchi in Italia ecc. con appendice sopra lo stato delle Arti e della Civiltà in Russia prima di Pietro il Grande sino al regno dell'Imperatore e Re Alessandro I / S. Ciampi. – Lucca : J. Ballatresi, 1830. – 165 p.

61. *Cronia A.* La conoscenza del mondo slavo in Italia / A. Cronia. – Padova, 1958. – 473 p.

62. *Doroschenko D.* Die Ukraine und das Reich, neun Jahrhunderte deutsch-ukrainische Beziehungen in Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur / D. Doroschenko. – Leipzig : Hirzel, 1941. – 299 s.

63. *Dorošenko D.* Schererovÿ «Annales de la Petit Russie...» a jejich misto v ukraïnské historiografii / D. Dorošenko // Sbornik věnovanÿ J. Bidlovi, profesoru Karlovy. University k šedesátým narozeninám. – V Praze, 1928. – 482 s.

64. *Ferlampin-Acher C.* Merveilles et topique merveilleuse dans les romans médiévaux / C. Ferlampin-Acher. – Paris : Honore Champion, 2003. – 567 p.

65. *Gaullier-Bougassas C.* La tentation de l'Orient dans le roman médiéval. Sur l'imaginaire médiéval de l'Autre / C. Gaullier-Bougassas. – Paris : Honore Champion, 2003. – 473 p.

66. *Le Goff J.* Il meraviglioso e il quotidiano nell'Occidente medievale / Le Goff J. – Roma-Bari : Editori Laterza, 2007. – 260 p.

67. *Graciotti S.* La Polonia umanistica e l'europea «Repubblica Litterarum» / S. Graciotti // La nascita dell'Europa – Per una storia delle idee fra Italia e Polonia / a cura di S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1999. – P. 147–161.

68. *Kot S.* Le relazioni secolari della Polonia con Bologna / S. Kot. – Bologna, 1949.

69. *Kot S.* Venezia vista dai Polacchi nel corso dei secoli / S. Kot. – Venezia : Montuoro, 1947. – 35 p.

70. *Mańkowski T.* Genealogia sarmatyzmu / T. Mańkowski. – Warszawa : Tow. wydawnicze Łuk, 1946. – 169 s.

71. *Marchesani P.* La Polonia nella Storiografia italiana del XVI e XVII secolo: i clichés ideologici e la

loro evoluzione / P. Marchesani // *Europa Orientalis*. – 1986. – V. – Roma : SEED s.z.l. – P. 203–231.

72. *Marchesani P.* L'immagine della Polonia e dei Polacchi in Italia tra Cinquecento e Seicento: due popoli a confronto / P. Marchesani // *Cultura e nazione in Italia e Polonia dal Rinascimento all'Illuminismo* / a cura di V. Branca e S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1986. – P. 347–378.

73. *Marinelli L.* Appunti sul sarmatismo, italianismo ed europeismo nella poesia barocca polacca. Il ruolo di Marino e marinismo / L. Marinelli // *La nascita dell'Europa. Per una storia delle idee fra Italia e Polonia* / a cura di S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1995. – P. 257–283.

74. *Marinelli L.* Fra oriente e occidente slavo. Russia e Polonia / L. Marinelli. – Roma : Lithos, 2008. – 128 p.

75. *Monumenta Poloniae Vaticana 4.* – Editionum Collegii Academiae Litterarum cracoviensis. – Cracoviae : Sumptibus Academiae Litterarum cracoviensis, 1915. – 918 p.

76. *Monumenta Poloniae Vaticana 5.* – Edward Kuntze & Czesław Nanke. – Cracoviae: Sumptibus Academiae Poloniae Litterarum et Scientiarum, 1923–1933. – LXXI. – 747 p.

77. *Pachlovska O.* Civiltà letteraria ucraina / O. Pachlovska. – Roma : Carocci, 1998. – 1104 p.

78. *Patlagean E.* Histoire de l'imaginaire / E. Patlagean // *Le Goff J.* (a cura di) *La nouvelle histoire*, Paris: Editions Complexe. – P. 307–334/.

79. *Picchio R. E. M.* Manolesso, A. Vimina e la Polonia / R. Picchio // *Venezia e la Polonia nei secoli dal XVII al XIX* / a cura di L. Cini. – Venezia; Roma : Olschki, 1963. – P. 121–133.

80. *Radyszewskij R.* Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku / R. Radyszewskij. – Kraków : PAN, 1996. – 98 s.

81. *Rossetti L.* La «Natio Polona» nello studio di Padova / L. Rossetti // *Italia Venezia e Polonia tra il Medio Evo e età moderna* / a cura di V. Branca e S. Graciotti. – Firenze : Olschki, 1980. – P. 238–246.

82. *Sičyns'kyj V.* Ukraine in Foreign Comments and Descriptions from the Vith to the XX Century. – New York : Ukrainian Congress Committee, 1953. – 235 p.

83. *Ślaski J.* La Polonia postbellica (1946–1982) sui rapporti letterari italo-polacchi all'epoca del Rinascimento / J. Ślaski // *Rinascimento letterario italiano e mondo slavo: rassegna degli studi dell'ultimo dopoguerra* / a cura di S. Graciotti e E. Sgambatti. – Roma: Comitato italiano dell'Associazione internazionale per lo studio e la diffusione delle culture slave – UNESCO, 1986. – P. 41–51.

84. *Ulewicz T.* Il problema del sarmatismo nella cultura e nella letteratura polacca / T. Ulewicz // *Ricerche slavistiche*. – 1960. – V. VIII. – P. 126–198.

85. *Ulewicz T.* Związki kulturalno-literackie Polski z Włochami w Wiekach Średnich i Renesansie. Ogólny szkic panoramiczny / T. Ulewicz // *A.A.W. Literatura staropolska w kontekście europejskim. Związki i analogie* / Pod redakcją T. Michałowskiej i J. Ślaskiego. – Wrocław : Ossolineum, 1977. – 324 s.

86. *Weintraub W.* Western studies of Italian-Polish Literary Relations during the Renaissance era / W. Weintraub // *Rinascimento letterario italiano e mondo slavo: rassegna degli studi dell'ultimo dopoguerra* / a cura di S. Graciotti e E. Sgambatti. – Roma : Comitato italiano dell'Associazione internazionale per lo studio e la diffusione delle culture slave – UNESCO, 1986. – P. 7–18.